

**ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ "ЛІРИЧНОГО Я" В АМЕРИКАНСЬКОМУ
ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ МОДЕРНІЗМУ
(НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЇ Р. ФРОСТА)**

У статті на основі аналізу наукових підходів сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідників щодо тлумачення термінів «дискурс», «поетичний дискурс», «ліричне Я» представлено авторське розуміння базових понять дослідження. Доведено, що в американському поетичному дискурсі модернізму засоби вираження ліричного я представлені як експліцитно (використання особових та присвійних займенників першої особи однини та множини, особових та неособових дієслівних конструкцій й зворотів), так й імпліцитно (метафоричні й метонімічні конструкції, емотивна лексика з гіперсемантичною структурою, лексичні й синтаксичні повтори різних видів, антитези, епітети, алегорії, риторичні питання тощо).

Ключові слова: дискурс, поетичний дискурс, американський поетичний дискурс модернізму, ліричне я, експліцитні та імпліцитні засоби вираження ліричного я, поетичні твори Р. Фроста.

On the basis of the analysis of the scientific approaches of contemporary Ukrainian and foreign scholars to the treatment of such terms as "discourse", "poetic discourse", "lyrical I", the author of the article gives her own understanding of the basic notions of the research. It has been shown that the means of expression of the lyrical I in the American poetic discourse can be represented both at the explicit level (the use of personal and possessive pronouns of the first person singular and plural, finite and non-finite verbal constructions) and the implicit level (metaphoric and metonymic constructions, emotive vocabulary with hypersemantic structure, lexical and syntactic repetitions of different types, antitheses, epithets, allegories, rhetorical questions, etc.).

Key words: discourse, poetic discourse, American poetic discourse of modernism, lyrical I, explicit and implicit means of expression of the lyrical I, poems of R. Frost.

У сучасній лінгвістиці поетичний дискурс розуміють як сукупність процесу й результату розумово-мовленнєвої діяльності (автора й читача), яка має три плани: лінгвістичний, лінгвокогнітивний і лінгвопрагматичний [7, с. 2]. Мовленнєві засоби, які реалізуються й актуалізуються автором віршованого тексту, репрезентують лінгвістичний план поетичного дискурсу. Мовна свідомість, яка впливає на породження й сприйняття віршованих текстів, відноситься до лінгвокогнітивного плану. Маніфестація продуманого й неусвідомлюваного вибору автором віршованого тексту мовленнєвих засобів відповідає лінгвопрагматичному плану поетичного дискурсу. Вивчення лінгвопрагматичного плану поетичного дискурсу є новим для сучасної лінгвістики й відкриває перед дослідниками нові перспективні напрями, зокрема, дозволяє проаналізувати комунікативно-прагматичні особливості поетичного дискурсу.

Упродовж останніх десятиліть поетичний дискурс вивчається у різних напрямках лінгвістики та поезики як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Зокрема, поетичний дискурс розглядається вченими з позицій структурно-семіотичного аналізу (М. Зубрицька, Дж. Каллер, Ю. Лотман, Р. Скоулз та ін.), когнітивної лінгвістики (Л. Белехова, О. Воробйова, О. Заболотська та ін.), лінгвістичної прагматики (М. Акішина, Л. Безугла, М. Зубець, О. Іссерс, Ю. Левін та ін.), комунікативної стилістики (О. Бабельюк, Ф. Бацевич, Н. Болотнова та ін.), лінгвістичної синергетики (Л. Безугла, В. Буданов, О. Морозова, І. Шевченко та ін.).

Незважаючи на достатньо широкий спектр наукових досліджень, що вирішують проблеми функціональних та прагматичних властивостей поетичного дискурсу, додаткового ретельного аналізу потребують питання визначення суб'єктних форм вираження авторської свідомості в ліриці, комунікативно-прагматичних характеристик ліричного я у поетичному дискурсі, зокрема в американському поетичному дискурсі модернізму, що і визначає актуальність проблематики дослідження.

Об'єктом нашого наукового пошуку є американський поетичний дискурс модернізму.

Предметом аналізу виступають засоби вираження ліричного я в американському поетичному дискурсі модернізму.

Метою статті є аналіз засобів вираження ліричного я в американському поетичному дискурсі модернізму на прикладі поетичних творів видатного представника американського модернізму, чотириразового лауреата Пулітцерівської премії Роберта Фроста.

Поняття дискурсу у мовознавстві є дуже ємним і включає в себе великий спектр характеристик як лінгвістичних, так і екстралінгвістичних властивостей, які дозволяють розглядати його як продукт мовленнєвої дії із притаманною йому значеннєвою однорідністю, актуальністю (доречністю), прив'язаністю до певного контексту, жанровою належністю (Т. ван Дейк, А. Кібрік, І. Кобозева, та ін.), а також співвіднесеністю із цілим шаром культури, соціальної спільності й навіть із конкретним історичним періодом (В. Красних, О. Кубрякова і ін.).

У руслі лінгвістичної традиції така широка парадигма вивчення дискурсу зумовлена, по-перше, мультидисциплінарністю підходу (дослідження дискурсу ведеться відповідно до основних тенденцій розвитку й розробок суміжних дисциплін: літературознавства, лінгвістики, соціальної семіотики, теорії штучного інтелекту, психології, логіки, етнографії і т. ін.), а по-друге, синтезом двох провідних напрямів сучасних лінгвістичних досліджень – когнітивного й комунікативного (Л. Белехова, О. Бессонова, І. Воробйова, В. Маслова, І. Шевченко та ін.).

Недивно, що багатозначність поняття дискурсу стає плідним підґрунтям для різноманітних наукових підходів з боку сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідників, у центрі уваги яких знаходяться проблеми аналізу поетичного дискурсу. Визначаючи основні характеристики поетичного дискурсу як системного утворення, наголошується, що «поетичний дискурс слід вивчати як соціальну діяльність, у межах якої важливу роль відіграють когнітивні утворення, що фокусують у собі різні аспекти внутрішнього світу мовної особистості» [1, с. 23]. У контексті нашого дослідження важливою є теза науковців про те, що специфіка поетичного дискурсу у тематичному плані обумовлена характерними для певного історичного періоду філософськими поглядами, особливостями світогляду людини та їх відображенням у літературній спадщині відповідної епохи [4, с. 47]. Поетичний дискурс є складним комунікативним явищем, яке включає в себе соціальний й історичний контекст, авторські інтенції, а відкритість системи поетичного дискурсу проявляється у здатності поетичних текстів абсорбувати та художньо відображати реалії об'єктивного світу [4, с. 55].

Ураховуючи існуючі наукові підходи щодо тлумачення поняття поетичного дискурсу, у нашому дослідженні під поетичним дискурсом ми розуміємо складне, інтегративне й системне комунікативне явище, в основі якого лежить сукупність поетичних творів в єдності лінгвістичних, прагматичних, соціокультурних та когнітивних факторів їх породження й сприйняття, і головною складовою якого виступає мовна особистість як суб'єкт соціальних відносин з унікальним набором особистих якостей, філософських поглядів, історичного досвіду, системою знань, що здатна художньо відображати реалії об'єктивного світу на основі творчого сприйняття, естетичного мотивування, образного мислення, уяви, фантазії та креативної мовленнєво-розумової діяльності з урахування специфіки поетичного мовлення.

Найбільш відомою й часто вживаною мовною репрезентацією авторської позиції в ліриці вважається «ліричний герой», однак це не єдина форма вираження авторської свідомості в ліричному творі. Дослідники визначають такі види репрезентації авторської

позиції в ліриці, як автор-оповідач, власне автор, рольовий герой (ці форми описує Б. Корман) [8], ліричне «Я», ліричний суб'єкт, образ-маска (С. Бройтман) [3]. У сучасних лінгвістичних і літературознавчих працях поряд з названими зустрічаються такі визначення, як «неособові форми вираження авторської свідомості», «інший», «я-інший», «автор-оповідач», «ліричний оповідач», «неосинкретичний суб'єкт», «форма-суб'єкт поетичного дискурсу» і таке ін.

У нашому дослідженні ми розглядаємо ліричне я як центральне поняття суб'єктної сфери поетичного дискурсу і розуміємо його як одну з форм авторської свідомості, представлену у поетичному дискурсі суб'єктами мовлення й суб'єктами свідомості, яка на внутрішньотекстовому рівні може бути виражена як імпліцитно (метафоричними й метонімічними конструкціями, лексичними й синтаксичними повторами, риторичними питаннями тощо), так і експліцитно (неособовими формами дієслова, займенником першої особи однини або множини, займенником другої й третьої особи однини й множини, неособовими займенниками, назвами явищ дійсності тощо), а на метатекстовому рівні може бути представлена у вигляді ліричного героя або образу автора.

Проаналізуємо засоби вираження ліричного я у поетичних творах видатного представника американського модернізму Р. Фроста.

Stopping by Woods on a Snowy Evening

Whose woods these are I think I know. / His house is in the village though; / He will not see me stopping here / To watch his woods fill up with snow. / My little horse must think it queer / To stop without a farmhouse near / Between the woods and frozen lake / The darkest evening of the year. / He gives his harness bells a shake / To ask if there is some mistake. / The only other sound's the sweep / Of easy wind and downy flake. / The woods are lovely, dark and deep, / But I have promises to keep, / And miles to go before I sleep, / And miles to go before I sleep [11, с. 180].

У самій назві вірша “Stopping by Woods on a Snowy Evening”, яке дослівно можна перекласти як «Зупинившись у лісі увечері під час снігопаду», автор, указуючи у заголовку час і місце, у якому розвертається уявний монолог ліричного героя, задає певний напрям розвитку образів і орієнтує читачке сприйняття. Р. Фрост не випадково використовує в назві герундій “stopping”, підкреслюючи не стільки факт здійснення дії, скільки її тривалість, перебування ліричного героя в якомусь стані. Одночасно, вибираючи заголовок, Р. Фрост немов перетворює малий фрагмент створюваного поетичного світу у цілий Всесвіт і піднімає скороминуще враження до акту пізнання. Невипадково, деякі дослідники творчості Роберта Фроста характеризували його поетичний стиль як «синекодотичний», підкреслюючи його здатність бачити у конкретній, відчутній деталі світу втілення законів універсуму [13; 14].

У першій строфі вірша ліричне я виражене у неквапливих, очужілих, замислених міркуваннях автора вголос: “*Whose woods these are I think I know. / His house is in the village, though; / He will not see me stopping here / To watch his woods fill up with snow*”. На експліцитному рівні ліричне я виражено особовими займенниками “I” і “me”, особовими й неособовими дієслівними формами “I think”, “I know”, “me stopping ... to watch”. У 16 рядках даного вірша п'ятикратно повторюється займенник “I”, що підкреслює глибоко особистий характер рядків поета, а ландшафт, у якому домінує ліс, виявляється засобом об'єктивації переживань ліричного героя (*the sweep of easy wind and downy flake, the woods are lovely, dark and deep*). На синтаксичному рівні ліричне я автора імпліцитно виражене у простих розширених реченнях й у синтаксичному повторі останніх рядків “*And miles to go before I sleep*”. Перший раз ця фраза відноситься до реального шляху, який ще має пройти мандрівник, аби добратися до людського житла й поринути у сон. Однак повтор цієї фрази читається вже як метафора духовного шляху, яким має пройти герой, перш ніж він зможе покинути цей світ. На лексико-семантичному рівні поетичного тексту ліричне я передає настрої тихого суму, прояв героєм хвилинної слабкості засобами метафоричних конструкцій і епітетів (*woods fill up with snow, frozen lake, the darkest evening of the year, the woods are lovely, dark and deep*), яке змінюється його стриманим стоїчним наміром жити, також вираженим у метафорах (*I have promises to keep, And miles to go before I sleep*).

У вірші Р. Фроста “*Acquainted with the Night*” ліричне я оповідає: *I have been one acquainted with the night. / I have walked out in rain – and back in rain. / I have outwalked the furthest city light / I have looked down the saddest city lane. / I have passed by the watchman on his beat / And dropped my eyes, unwilling to explain* [11, с. 218].

Поет вказує наплинність часу й циклічність буття. За допомогою займенника “*I*” Р. Фрост символізує покоління своїх сучасників, яке відчуває на собі цейплин часу. У наведеному уривку автор використовує прості речення, побудовані на анафоричному повторі підмета, вираженого займенником “*I*”. У даному уривку відчутні песимістичні мотиви: ліричний герой відчуває втому й втрачає інтерес до одноманітного описання навколишньої дійсності.

У вірші Р. Фроста «*Fire and Ice*» [11, с. 118], ліричне я окрім експліцитних засобів (*I’ve tasted, I hold, I think, I know*) передається також імпліцитно через метафоричність вогню й льоду як можливої загибелі світу, яку автор бачить у спроможності людини безмежно, нестримно жадати (*the world will end in fire*) або ненавидіти (*the world will end in ice*). Р. Фрост асоціює лід з ненавистю й доходить висновку, що це почуття є не менш руйнівним, ніж сліпе бажання або пристрасть – вогонь. Пояснюючи свою прихильність до «прибічників вогню» тим, що автор на власній шкірі випробував паління жадання, неприборканої пристрасті, Р. Фрост уживає ще одну метафору «*From what I’ve tasted of desire*». Крім метафоричного вживання лексичних одиниць, ліричне я у даному творі також імпліцитно виражено двома антитезами: *fire – ice, desire – hate*, які свідчать про наявність двох протилежних точок зору, кожна з яких має право на існування. Ось чому поет так і не доходить остаточного висновку про причину загибелі світобудови.

Схожий засіб вираження ліричного я знаходимо також у вірші «*Come in*» [11, с. 274], в якому автор протипоставляє поняття, виражені лексемами *light* та *dark, inside* та *outside* як споконвічну боротьбу добра зі злом, внутрішнього спокою людини із жорстокими проявами оточуючої реальності.

У наступних прикладах засобами вираження ліричного я виступають алегорії.

When I was young my teachers were the old. / I gave up fire for form till I was cold. / I suffered like a metal being cast. / I went to school to age to learn the past [11, с. 212].

У другому й третьому рядках цієї строфи буквально йдеться про те, що герой вийшов з вогню, щоб охолонути та прийняти «якусь форму», страждаючи, немов метал, який відливається. Образний (алегоричний, не буквальный) смисл рядків впливає із них самих, виражений прямо, безпосередньо: герой покидає домашнє вогнище і йде у світ формувати свій характер, вчитися, «відливати» себе, не без мук, як особистість.

Зовнішній зміст вірша «*A Minor Bird*» [11, с. 208] є досить зрозумілим. Сюжет розгортається чітко, образи та ідейний висновок не потрібно роз’яснювати. Але внутрішній зміст, підтекст, ліричне я тут закодовано у дуже вишуканий спосіб. Проте глибинний зміст можна зрозуміти лише за спроби провести поєднальну асоціативну лінію між словом *minor*, що стоїть у заголовку вірша, та останнім словом шостого рядка *key*. Виявлення спільного прагматичного поля цих двох лексичних одиниць, а саме їх належності до музичної терміносистеми, допоможе збагнути, що пташка не лише «маленька» (перше значення англійського слова *minor*), але й сумна, печальна «мінорна», що є другим словниковим значенням лексеми *minor*. Розгортаючи логічний ланцюжок, можна зрозуміти, що пташка сумна через те, що ліричний герой за буденною працею не звертає уваги на красу довколишньої природи. Відмахуючись рукою, він не хоче бачити те головне і вічне, що є джерелом життя та справжньої насолоди. А розкривши повніше семантичний спектр слова *key* (*key* означає не лише «октава», а й «ключ»), легко побачити, що воно набуває символічного смислу ключа до дверей вічноквітучого раю, до дверей природи.

У поезії Р. Фроста верховним божеством є природа. Вона виступає у ролі вищої метафори, яка приховує у собі нескінченні аналогії з людським життям. Людина завжди усвідомлюється у Р. Фроста як частка світобудови. Особистість може вже не почувати своєї включеності у ритм природи, але все одно цей зв’язок до кінця не обривається, й міра

істинності людських спонукань виявляється визначеною тим, наскільки вони є у злагоді з домірністю основ, які управляють універсумом природного буття [14, с. 155]. У цьому контексті ліричне я у творах Р. Фроста виражене імпліцитно лексичними одиницями (snow, stream, wood, field, hill, house), які поет використовує у символічному значенні. У зв'язку з повтором у різних контекстах вони нарощують власну семантичну структуру (індивідуально-художнє значення), відмінну від зафіксованої в словнику. Така гіперсемантизація особливо важливої лексики є суто індивідуальною і відбувається під впливом авторського світосприймання, імпліцитно виражаючи його ліричне я, як у наступному прикладі:

Out through the fields and the woods / And over the walls I have wended; / I have climbed the hills of view / And looked at the world, and descended; / I have come by the highway home, / And lo, it is ended. / The leaves are all dead on the ground, / Save those that the oak is keeping / To ravel them one by one / And let them go scraping and creeping / Out over the crusted snow, / When others are sleeping. / And the dead leaves lie huddled and still, / No longer blown hither and thither; / The last lone aster is gone; / The flowers of the witch-hazel wither; / The heart is still aching to seek, / But the feet question 'Whither?' / Ah, when to the heart of man / Was it ever less than a treason / To go with the drift of things, / To yield with a grace to reason, / And bow and accept the end / Of a love or a season? [11, с. 66].

Ще одним засобом вираження ліричного я у поезії Р. Фроста на експліцитному рівні є риторичні питання, про що свідчать приклади з віршів "Pan with Us" [11, с. 62] та "The Mountain" [11, с. 80].

У першому вірші суб'єктна авторська свідомість проявляється саме в останньому рядку, у риторичних питаннях від третьої особи – ліричного героя твору, бога Пана, який, вийшовши з лісу у новий світ, не може знайти в ньому своє місце і від безутішності помирає. У другому уривку риторичні питання символізують філософську проблему вибору життєвого шляху на роздоріжжі і поставлені від першої особи однини ліричного героя твору.

Отже, проведений на матеріалі поетичних творів Р. Фроста аналіз засобів вираження ліричного я в американському поетичному дискурсі модернізму дозволяє дійти висновку про їх різноманітність і багатоплановість. На експліцитному рівні ліричне я виражається шляхом використання особових та присвійних займенників першої особи однини та множини, особових та неособових дієслівних конструкцій й зворотів. Засобами вираження ліричного я на імпліцитному рівні виступають метафоричні й метонімічні конструкції, емотивна лексика з гіперсемантичною структурою, лексичні й синтаксичні повтори різних видів, антитези, епітети, алегорії, риторичні питання тощо.

Перспективи наукового пошуку у рамках запропонованої теми дослідження бачимо у розкритті комунікативно-прагматичних стратегій та тактик, що їх реалізують, в американському поетичному дискурсі модернізму, зокрема стратегій інтимізації та відчуження у вираженні ліричного я.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акішина М. О. Образність англомовного поетичного дискурсу ХХІ століття: лінгвокогнітивний та комунікативно-прагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Мар'яна Олександрівна Акішина; Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2014. – 295 с.
2. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
3. Бройтман С. Н. Субъектная структура русской лирики XIX–XX вв. в историческом освещении / С. Н. Бройтман // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1988. – Т. 47. – № 6. – С. 527–538.
4. Бутова А. В. Особенности поэтического дискурса Н. А. Заболоцкого / А. В. Бутова, А. И. Дубских // Сборник научных трудов Sworld : Литература и лингвистика : прошлое, настоящее, будущее. – 2014. – Т. 24. – № 8. – С. 27–58.
5. Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. – Пер. с англ. – Изд. 2. – М. : Ленанд, 2015. – 320 с.
6. Гинзбург Л. О литературном герое / Л. Гинзбург. – Л. : Сов. писатель, 1979. – 202 с.

7. Горло Е. А. Универсальная антропоцентрическая модель поэтического дискурса : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19, 10.02.20 / Горло Евгения Анатольевна. – Ростов-на-Дону, 2007. – 46 с.
8. Корман Б. О. Чужое сознание в лирике и проблема субъектной организации реалистического произведения / Б. О. Корман // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1973. – Т. 32. – Вып. 3. – С. 209 – 222.
9. Маслова Ж. Н. Когнитивная концепция поэтической картины мира : монография / Ж. Н. Маслова. – М. : ФЛИНТА, 2012. – 420 с.
10. Теория литературы: учебное пособие для студентов филологических факультетов высших учебных заведений: В 2 т. / Под. ред. Н. Д. Тмарченко. – Т. 1: Н. Д. Тмарченко, В. И. Тюпа, С. Н. Бройтман. Теория художественного дискурса. Теоретическая поэтика. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 368 с.
11. Фрост Р. Стихи. Сборник / Сост. и общ. ред. перев. Ю. А. Здорова. – На англ. яз. с параллельным русским текстом. – М. : Радуга, 1986. – 432 с.
12. Чумак-Жунь И. И. Дискурсивное пространство поэтического текста: образное слово в русской лирике конца XVIII – начала XXI веков : дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 / Ирина Ивановна Чумак-Жунь. – Белгород: БелГУ, 2009. – 407 с.
13. Bagby George F. Jr. Frost's Synecdochism / Geroge F. Jr. Banby // American Literature: A Journal of Literary History, Criticism, and Bibliography. – Vol. 58 (3). – 1986. – PP. 379 – 392.
14. Juhnke Anna K. Religion in Robert Frost's Poetry: The Play for Self-Possession / Anna K. Juhnke // American Literature. – Vol. 36. – No. 2 (May, 1964). – PP. 153 – 164.

УДК 81'42 : 32 : 93 (410) : 316. 276

Наталія Базилевич
(Херсон)

ЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ РЕФЛЕКСІЇ В. ЧЕРЧИЛЛЯ

Статтю присвячено дослідженню лінгвістичної специфіки рефлексії, що розглядається як форма когнітивної діяльності автора, та запропоновано класифікацію лінгвальних засобів актуалізації рефлексії В. Черчилля в історико-мемуарних творах.

Ключові слова: рефлексія, когнітивна діяльність, предикати ментальної діяльності, оцінно-дескриптивна лексика.

The article focuses on revealing linguistic peculiarities of reflection as a form of author's cognitive activity. Classification of verbal means of actualization of W. Churchill's reflection in historic and memoir works is determined.

Key words: reflection, cognitive activity, mental predicates, evaluative-and-descriptive lexical units.

У нашому дослідженні розглядаємо рефлексію як форму когнітивної діяльності особистості, тому що в будь-якій сфері соціальної діяльності людина, відповідно до її інтересів і цінностей, «переробляє отриману інформацію: виявляє ступінь її істинності, а також ступінь особистої значимості і виробляє систему власних дій, спрямованих на її осмислення» [1, с. 46]. Тобто сутність рефлексії полягає в активізації мисленневих дій особистості.

Безпосередніми вербальними маркерами об'єктивації рефлексії у текстах історико-мемуарних творів В. Черчилля виступають **номінативні засоби на позначення предикатів ментальної діяльності** – слова (найчастіше, дієслова) або словосполучення, що виражають мисленневу діяльність, які в комплексі представляють своєрідну модель ментальних дій автора, а саме: міркування, судження, аналіз, оцінку, припущення, зіставлення і порівняння, усвідомлення, динаміку думки.